УДК 340.12

Альона Романова
Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та філософії права,
aliroma@ukr.net
Іванна Щербай
Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
студентка магістратури
ivashkakaktys@gmail.com

КОНФОРМІСТСЬКА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДЕЗОРГАНІЗАЦІЇ

http://doi.org/10.23939/law2020.27.098

© Романова А., Щербай І., 2020

З’ясовано особливість конформістської поведінки людини в умовах соціально-правової дезорганізації, обумовленої розшаруванням суспільних інститутів, що суперечить загальновизнаним принципам конкретного суспільного утворення.

Наголошено на стані суспільства, що вимагає від людини активної правомірної дії, а не пасивно-пристосувальницького існування, а також на тому, що правового значення набуває така поведінка людей, яка здатна істотно позначитися на стані і розвитку економічних, соціальних, політичних, ідеологічних суспільних відносин, на статусі людини та реалізації її інтересів. Поведінка людини в умовах соціальної дезорганізації може бути непрогнозованою і непередбачуваною. Ідеальна форма виразу правової поведінки за будь яких обставин – це правомірно активна поведінка, але життєві реалії вказують на те, що не всі члени суспільства можуть і готові у кризово-перехідний період розвитку суспільства зберігати зазначену поведінку.

Основною соціальною ознакою правомірної поведінки є соціальна важливість, значущість. Саме вона є критерієм віднесення людської поведінки до правової сфери, на цій підставі і відбувається розподіл поведінки на ту, що становить інтерес для суспільства і для соціоприродного простору загалом, і ту, що не становить жодного інтересу.

Акцентовано увагу на тому, що конформістську поведінку відрізняє пристосовництво, пасивне прийняття наявного порядку, відсутність власних позицій, підпорядкування психологічному тиску, а конформізм у правовій поведінці людини є особливо небезпечний в умовах революцій, національно-визвольних повстань, повалення антидемократичних режимів. За умови кризового стану розвитку суспільства, не порушувати загальноприйняті норми недостатньо, потрібно проявляти правомірну активність. Така активність громадян у суспільстві та державі необхідна для подолання певної кризи. Займаючи “вичікувальну” позицію, людина перекладає вирішення суспіль-

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

них проблем, зокрема і тих, які стосуються її самої, на інших членів соціуму, при цьому дуже часто виражаючи власне незадоволення їхніми діями.

Ключові слова: правова поведінка, конформістська поведінка, дезадаптивна поведінка, соціальна дезадаптація, правовий ідеал.

Постановка проблеми. Кожне суспільство й держава як суспільне утворення на певному етапі свого розвитку переживає кризові періоди, соціально-правову дезорганізацію. Важливо, щоб суспільно-правомірна активність людини була спрямована на позитивну зміну суспільно значущих об'єктів (природного світу, суспільства, а також самої людини). Така активність людини полягає у глибокому засвоєнні правових знань, моделюванні стійких правомірних переконань, соціально активній поведінці людини. Суспільно-правомірна активність людини залежить від достовірності і глибини набутих людиною знань про право та суспільно-правові явища з подальшим практичним застосуванням цих знань, а також від ступеня сформованого ціннісного ставлення у вигляді почуттів поваги, довіри до права. Важливим моментом є ступінь впливу на людину соціоприродного простору, ціннісних переконань та морального виховання. Така особистість меншою мірою схильна до конформістської поведінки.

Аналіз дослідження проблеми. Проблема конформістської поведінки людини, соціально-правової дезорганізації цікавила видатних зарубіжних та вітчизняних мислителів і науковців, а саме: Т. Гарасимів, Е. Дюркгейм, Ч. Ломброзо, С. Сливка, В. Франкл, Ю. Хабермас.

Психологи, соціологи та філософи права у своїх дослідженнях акцентували увагу на різних обставинах, що порушують рівновагу та узгодженість і зумовлюють зниження ефективності дії інститутів соціального контролю, не акцентуючи увагу на особливостях особистісного впливу і здатності змінювати людиною наслідки соціально-правової дезорганізації через активну правомірну поведінку.

Мета статті полягає в тому, щоб з філософсько-правового погляду проаналізувати ті питання, які найбільш дотичні до розуміння конформістської поведінки людини в умовах соціально-правової дезорганізації.

Виклад основного матеріалу. Процес розвитку, функціонування та становлення суспільства дуже складний, неоднорідний і, здебільшого, відбувається за принципом "гойдалки" – злети змінюються падіннями. Право, зокрема позитивне, будучи творінням соціуму, теж "реагує" на усі суспільні зміни і катаклізми, проектуючи наслідки такого реагування на людину, її поведінку у соціоприродному просторі.

Важливо розуміти, що без падінь нема злетів і навпаки. Людина має усвідомлювати, що усі соціально-правові явища є наслідком її діяльності, а тому варто робити висновки про вектор спрямування власної життєдіяльності у суспільно-правовому полі.

Н. Хамітов зазначає, що "фундаментальною особливістю людини є здатність не пристосовуватися до зовнішніх умов, а змінювати їх, що дозволило людству стати найчисленнішим з усіх видів живих істот на Землі і, разом з тим, є загрозою для виживання людства та всього життя на нашій планеті…" [1, с. 120]. Таке твердження вказує на те, що активна правомірна поведінка людини домінує над пасивною.

Дуже часто можна почути думки про те, що ми не вчиняємо нічого протиправного, незаконного, не порушуємо приписи держави і норми права. Звісно, це позитивний момент, але інколи стан суспільства вимагає від людини активної правомірної дії, а не пасивно-пристосувальницького існування.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Спробуємо потрактувати вихідні категорії задекларованої проблематики, з огляду на окреслені межі дослідження.

Як зазначено у Вільній енциклопедії Вікіпедії, соціальна дезорганізація – це система соціальних процесів, що спричиняють дії (у межах певної спільноти), які не відповідають загальноприйнятим нормам, оцінюються негативно, а також перевищують допустимі межі, та загрожують нормальному розвитку процесів спільної життєдіяльності. Загалом, дезорганізація полягає в розшаруванні суспільних інститутів, які не виконують завдань, у послабленні механізмів контролю, у поведінці, яка суперечить загальновизнаним нормам. Соціальна дезорганізація виникає під впливом різних обставин, що порушують рівновагу та узгодженість і зумовлюють зниження ефективності дії інститутів соціального контролю. Такими обставинами можуть бути стихійні лиха, тривалі війни, політичні кризи, революції, масова міграція тощо. [2].

Суспільство, його інститути та правова система є певним узгодженим механізмом, кожен елемент якого наділений низкою функцій. Злагоджена взаємодія цих елементів забезпечує стабільність і правопорядок у суспільстві. Це як певна синергетична система, певний упорядкований хаос, де кожен виконує свої функції в межах часу, простору та щодо кола осіб в межах конкретного суспільного утворення.

Поведінка людини в умовах соціальної дезорганізації може бути непрогнозованою і непередбачуваною. Звичайно, ми розуміємо, що ідеальна форма виразу правової поведінки за будь яких обставин – це правомірно активна поведінка, але життєві реалії вказують на те, що не всі члени суспільства можуть і готові у кризово-перехідний період розвитку суспільства зберігати зазначену поведінку.

Отже, йдеться про таку соціальну ознаку правомірної поведінки, як соціальна важливість, значущість. Саме вона є критерієм віднесення людської поведінки до правової сфери, на цій підставі і відбувається розподіл поведінки на ту, що становить інтерес для суспільства і для соціоприродного простору загалом, і ту, що не становить жодного інтересу.

Вказівка на соціальну значущість виділяє правомірну поведінку з маси дій людей, які, будучи важливими для них самих, не мають серйозного суспільного значення. Так, правового значення набуває така поведінка людей, яка здатна істотно позначитися на стані і розвитку економічних, соціальних, політичних, ідеологічних суспільних відносин, на статусі людини та реалізації її інтересів.

Сутність правомірної поведінки визначається характером суспільних відносин, що охороняються і нормами природного права, і позитивного права держави. Звідси, правомірність у вчинках – це вираження соціальної прийнятності, суспільної корисності певної діяльності людей. Водночас, цей вид поведінки є відображенням його соціоприродної обумовленості й адекватності ідеям, що домінують у суспільстві, і принципам його соціальної необхідності. Крім того, до цих властивостей поведінки відносять також і факт суспільного схвалення й належності вчинення правомірної поведінки, що проявляється як урегульованість цього виду поведінки соціонормативним інструментарієм [3, с. 3–12].

Цінність активної правомірної поведінки проявляється також у її соціальному призначенні, функціях та соціонормативному просторі. Активна правомірна поведінка, опосередковуючи найважливіші соціальні зв’язки у всіх сферах людської життєдіяльності, тим самим сприяє їх розвитку.

Щодо конформістської поведінки, то варто зазначити, що є дуже багато трактувань цього виду правової поведінки.

Конформістська поведінка – це правомірна поведінка, для якої характерні пристосовництво суб’єкта, пасивне прийняття ним існуючого порядку, відсутність власної позиції, підпорядкування психологічному тиску з боку колективу [4, с. 135–131].

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Конформістську поведінку відрізняє пристосовництво, пасивне прийняття наявного порядку, відсутність власних позицій, підпорядкування психологічному тиску. Індивід приймає позицію групи, щоб уникнути конфлікту з нею. Ним керує бажання уникнути осуду з боку колективу, страх утратити довіру близьких, бажання заслужити схвалення тих, з ким він пов'язаний особистісними відносинами тощо. І все-таки, соціально-правовий конформізм в цілому визнається суспільно корисним явищем, оскільки індивід дотримується вимог правових норм [5, с. 178].

Ми погоджуємося з тим, що за нормами позитивного права конформістська поведінка є, у певних обставинах, виправданою і навіть корисною. Але за умови кризового стану розвитку суспільства не порушувати загальноприйняті норми недостатньо, потрібно проявляти правомірну активність. Така активність громадян у суспільстві та державі необхідна для подолання певної кризи. Займаючи "вичікувальну" позицію, людина перекладає вирішення суспільних проблем, зокрема і тих, які стосуються її самої, на інших членів соціуму, при цьому дуже часто виражаючи власне незадоволення їхніми діями. Це так звана "диванна активність", коли участь у житті суспільства, особливо за умови масштабних глобальних потрясінь, приймається через оцінювання активних дій інших громадян і, зазвичай, через висловлювання критичних зауважень в межах власної домівки.

Правильно зазначається, що "соціально-правова активність особистості являє собою найвищий рівень правомірної поведінки. Це насамперед ініціативна поведінка. Соціально-правова активність визначається високим рівнем правосвідомості, глибокою правовою переконаністю, свідомо прийнятою на себе готовністю використовувати надані правом можливості, творчо керуватися ними у своєму повсякденному житті. Така людина не лише сама поводиться правомірно, але й іншим активно надає позитивний приклад" [5, с. 179].

Конформізм у правовій поведінці людини є особливо небезпечний в умовах революцій, національно-визвольних повстань, повалення антидемократичних режимів. Людина має сформувати ціннісно-правові ідеали власної життєдіяльності в межах соціоприродного простору, керуючись якими формувати суспільство.

Процеси соціальної дезорганізації в суспільстві вражають, передовсім, саме ідеологічну стабільність і цілісність суспільства, створюють ідеологічний "вакуум", на основі якого активно формуються прояви антиціннісної свідомості людини.

Саме природно-правова ідеологія є певною системою концептуально оформлених ідей (ідеалів, цінностей, догм), що відрізняються високою дієвістю. Ідеологія здатна трансформувати будь-які ідеї за формою і змістом, щоб скерувати діяльність людей до спільної мети, котра допоможе сформувати суспільство на основі норм права і моралі, адже будь-яка ідеологія виконує певні соціальні функції, виробляючи у своїх носіїв відповідні інтересам певної соціальної групи цінності, стиль мислення, поведінкові реакції та програми суспільної дії.

Людська цивілізація приречена на загибель, якщо індивіди не прийматимуть активну участь у її збереженні через розумний прогресивний розвиток. Право у цьому процесі бере активну участь через регулювання, явищ науково-технічного прогресу, соціально-культурної практики та забезпечення дотримання прав людини.

Саме дотримання прав і свобод людини в такий період є вкрай важливим питанням. Ми знаємо, що в кризово-перехідний період розвитку суспільства, скориставшись моментом, можуть активізувати свою діяльність антидемократично налаштовані громадські об'єднання та політичні сили, котрі, узурпувавши владу, не дотримуватимуться світової практики щодо збереження, розвитку і захисту основоположних прав людини.

Це вкотре доводить, що конформістська поведінка людини за умов, які вимагають рішучих дій, може призвести до глобальних негативних наслідків для соціуму, може порушити природно-правову гармонію співіснування людини і держави.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

В контексті задекларованої тематики варто зауважити, що за вказаних умов дуже часто прослідковується дезадаптивна поведінка людини, особливо на початкових етапах суспільно-правової кризи.

Дезадаптивна поведінка – це особливий тип реагування на протиріччя соціально-правової реальності, коли включаються захисні психологічні механізми, які підкріплюються раціональними доводами, що дозволяє особистості перебувати в стані, коли однозначний вибір однієї з альтернатив стає до певного часу ніби не обов'язковим [6, с. 250]. Така поведінка є природним реагуванням людини на неординарну подію у суспільно-правовому житті. Важливо, щоб поведінковий вектор у процесі виходу з дезадаптивної поведінки був активно правомірний, а не пасивний, конформістський.

Висновки. За природно-правовою теорією, будь-яка поведінка буде правомірною, якщо людина, реалізуючи свої природні права, не порушуватиме аналогічних прав інших ~~осіб~~. З природно-правової позиції коректніше говорити не про корисність правомірної поведінки, а про її соціальну цінність. Соціальна цінність правомірної поведінки полягає в тому, що вона виступає складовою частиною цивілізованого спілкування, заснованого на взаєморозумінні, повазі до прав і свобод іншої людини. Якщо діяння не суперечить нормам природно-правового простору – отже, воно вже має соціальну цінність.

Суспільно-правомірна активність людини як діяльне її ставлення до світу, здатність до суспільних перетворень матеріального й духовного середовища в процесі осмислення, засвоєння і перетворення суспільного досвіду людства є високим рівнем правомірної поведінки. В активності людини втілюються властиві їй моральні цінності, які визначають характер її поведінки.

Сутність суспільно-правомірної активності людини розкривається в тому, що вона полягає в єдності реальних помислів і почуттів людини з її діями. Реальній активності та поведінці конкретних людей завжди передує робота їхньої свідомості, як вищої "внутрішньої" активності, що не дозволить розвинутися конформістському світосприйняття, особливо за умов, що потребують активної правомірної поведінки людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хамітов Н., Крилова С. Філософський словник. Людина і світ. К. : КНТ., 2007. 264 с. 2. Теорія соціальної дезорганізації. / Вільна енциклопедія Вікіпедія. 2006. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Теорія_соціальної_дезорганізації. 3. Алейникова О. П. Понятие правомерного поведения. Проблемы совершенствования советского законодательства. *Труды ВНИИСЗ*. М. : ВНИИСЗ, 1977. Вып. 10. С. 3–12. 4. Бабкіна О. В., Волинка К. Г. Теорія держави і права у схемах і визначеннях : навч. посіб. К. : МАУП, 2004. 144 с. 5. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. К. : МАУП, 2003. 240 с. 6. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права : словник. К. : Ін Юре., 2003. 408 с.

REFERENCES

1. Khamitov N., Krylova S. ***Filosofskyi slovnyk. Liudyna i svit.*** [Philosophical Dictionary. Human and world]. K. : KNT., 2007. 264 p. 2. ***Teoriia sotsialnoi dezorhanizatsii***. [Social disorganization theory]. Vilna entsyklopediia Vikipediia. 2006. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Teoriia_sotsialnoi_dezorhanizatsii. 3. Aleinykova O. P. ***Poniatye pravomernoho povedenyia. Problemы sovershenstvovanyia sovetskoho zakonodatelstva.*** [*The concept of legitimate behavior*]. *Trudy VNYYSZ*. M. : VNYYSZ, 1977. Vyp. 10. P. 3–12. 4. Babkina O. V., Volynka K. H. ***Teoriia derzhavy i prava u skhemakh i vyznachenniakh.*** [*The theory of state and law in schemes and definitions*]. : navch. posib. K. : MAUP, 2004. 144 p. 5. Volynka K. H. ***Teoriia derzhavy i prava*** [*The theory of state and law*]. : navch. posib. K. : MAUP, 2003. 240 p. 6. Bachy`nin V. A., Zhuravs`ky`j V. S., Panov M. I. ***Filosofiya prava.*** [*Philosophy of Law*]. : slovny`k. K. : In Yure, 2003. 408 p.

Дата надходження: 23.06.2020 р.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

Alona Romanova
Lviv Polytechnic National University,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Department of Theory and Philosophy of Law,
Doctor of Law, Professor
Ivanna Shcherbai
Lviv Polytechnic National University,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Master's Degree student

CONFORMIST BEHAVIOR UNDER CONDITIONS OF SOCIO-LEGAL DISORGANIZATION

The peculiarity of conformist nature of human behavior under conditions of socio-legal disorganization caused by the differentiation of public institutions, which contradicts the general principles of a particular social formation, is revealed.

Great attention is paid to the state of society, which requires active, lawful action rather than passive and adaptive existence from a person. It's a matter of fact that such human behavior, which is capable of affecting the state and development of economic, social, political, ideological and social relations, as well as the status of the person and implementation of his/her interests, is of legal importance. Human behavior in conditions of social disorganization can be unpredictable and unpredictable. The ideal form of expression of legal behavior in all circumstances is legitimately active behavior, but life's realities indicate that not all members of society can and are ready during the crisis-transitional period of development of society to maintain such behavior.

The main social characteristic of legitimate behavior is social importance, significance. It is the criterion for the classification of human behavior in the legal sphere, on the basis of which there is a division of behavior into one that is of interest to society and socio-natural space in general, and one that is of no interest.

It is emphasized that conformist behavior is characterized by adaptation, passive acceptance of the existing order, lack of one's own attitude to life, submission to psychological pressure. Conformism in lawful behavior is especially dangerous under conditions of revolutions, national liberation movements, and overthrow of antidemocratic regimes. Given the crisis state of development of society does not violate generally accepted norms is not enough, it is necessary to exercise legitimate activity. Such activity of citizens in society, in the state is necessary to overcome a certain crisis. Taking a "wait-and-see" position, a person translates the solution of social problems, in particular those that concern him / her to other members of the society, while very often expressing their own dissatisfaction with their actions.

Key words: lawful behavior, conformist behavior, maladaptive behavior, social disadaptation, legal ideal.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua